

V sončnih, soparnih dneh med 16. in 22. avgustom je bilo med kanali starega univerzitetnega Leidna, prikupne pomanjšave Amsterdama, mogoče opaziti gruča pešcev z belimi platnenimi torbami. Poleg običajnih priponek so bile ravno enake knjigarniške vrečke razpoznavni znak udeležencev 15. kongresa Mednarodne zveze za primerjalno književnost (ICLA/AILC). ICLA, ustanovljena je bila na kongresu Mednarodne zveze modernih jezikov in književnosti (FILLM) l. 1954 v Oxfordu, je eno izmed večjih mednarodnih združenj v humanistiki, saj ima več kot 4500 članov po vsem svetu, od tega dobrih trideset iz Slovenskega društva za primerjalno književnost. Tako so tudi njeni trienalni kongresi – zadnja dva sta bila v Tokiu in Edmontonu, prihodnji pa bo l. 2000 v Pretoriji – impozantne prireditve.

Na jubilejni leidenski kongres je prišlo kar šeststo izbranih referentov (pet iz Slovenije: Milena Blažič, Darko Dolinar, Svetlana Slapšak, Jola Škulj in podpisani). Delali so v osmih sekcijah (Graditev naroda, Kolonizator in koloniziranec, Vest človeštva, Spomini spola, Žanri, Metode, Prevodi, Medkulturne raziskave), devetih delavnicah o sistemski in empirični kulturo- in literaturologiji, recikliranju, kontinuiteti in teorijah kulturnega spomina, vizualnosti v književnosti, o diaspori, orientalskih podobah Zahoda in potopisju, na okroglih mizah, delovnih sestankih odborov ICLA in plenarnih predavanjih. Takšna organizacijska razvejenost, širina problemov, pristopov in obravnavanih literatur sicer izražajo vitalnost in razmah primerjalne književnosti, vendar je bilo zaradi tega udeležencem težko izbrati in spremljati tisto, kar naj bi bilo bistveno za koncept celotne prireditve, za identiteto in razvojne premike stroke ali zanje osebno. Zaradi oteženega iskanja stikov med sorodno mislečimi strokovnjaki se tudi še ohranja – kljub svetovljanskemu, sproščenemu vzdušju kongresnega komuniciranja in iskanju novih imen – razlika med komparativistično prominenco, v številnih volonterskih, a težko dostopnih komisijah, svetih ali raziskovalno-izdajateljskih projektih ICLA dejavno tudi v obdobjih med prireditvami, in pasivnejšim večinskim članstvom.

Ker je primerjalna književnost že kot humanistična disciplina zavezana nenehnemu tehtanju svojih idej, metod, a tudi smisla, družbeno-zgodovinskih vlog in institucionalne organiziranosti svojega lastnega diskurza, je bilo takšno stanje v stroki razumljivo deležno kritičnega pretresa, med drugim na okrogli mizi, ki jo je o preteklosti, stanju in smernicah komparativistike priredil dosedANJI predsednik ICLA, **Gerald Gillespie** (Stanford), avtor bleščečih monografij o dramatik, gledališču in pripovedništvu evropskih literatur od renesanse do romantike. Starosta stroke, **Henry H. Remak** (Bloomington), je ponudil konzervativnejšo, načelno diagnozo in terapijo, eden izmed njenih mlajših predstavnikov, **David Damrosch** (New York), pa liberalnejšo in pragmatično. Po Remaku je razmah modernih literarnovednih izmov (poststrukturalizma, novega historizma, feminizma,

PREGLEDI

Marko Juvan

O LITERATURI KOT KULTURNEM SPOMINU

Ob 15. kongresu
Mednarodne zveze
za primerjalno
književnost
(ICLA/AILC)
v Leidnu

postkolonializma itn.) od 60. let naprej močno razširil problematiko stroke, zabrisal njeno specifiko, jo raztopil v drugih družbenih vedah in ogrozil njene temeljne standarde (znanje tujih jezikov, dobro poznavanje tujih literatur in kultur, upoštevanje celotnega kompleksa svetovne književnosti). Zato bi bilo po njegovem zdravo, da bi se primerjalna književnost ponovno skrčila na tisto, kar je zanjo po izročilu bistveno. Predmetno področje in naloge komparativistike je – glede na njeno sodobno meddisciplinarno prepletenost – po Remakovem posegu na novo zarisal **Douwe W. Fokkema** (Utrecht). Primerjalna književnost naj bi preučevala družbeno in zemljepisno razpršenost literarnih besedil, konvencij in bralnih sposobnosti (to komparativistiko približuje sociologiji), postopke razumevanja, procesiranja takšnih besedil – kako jim pripisujemo pomene, vrednote (v tem je stroka sorodna kognitivnim znanostim, empirični literarni vedi) ter položaj in vlogo literarne komunikacije v različnih družbeno-kulturnih okoljih (tu pa se stika s področjem "cultural studies"). **D. Damrosch** se je s knjigo o ciljih univerzitetne znanosti (*We scholars*, 1995) že vpisal v naraščajoči tok kritičnega samopremisleka institucionalnih, zlasti pedagoških podlag literarnovednega diskurza in njegovih etično-političnih implikacij. V nasprotju z Remakom se je zavzel za bolj praktične rešitve problema širine stroke in pasivnosti večine udeležencev Zvezinih srečanj. Po njegovem bi bilo treba na kongrese pritegniti celo še več ljudi, vendar pa z njimi – v duhu policentrizma in meddisciplinarnosti – oblikovati več manjših mednarodnih delovnih skupin, ki bi se tudi v obdobjih med velikimi prireditvami posvečale kratkoročnejšim, manjšim projektom.

Krovna tema leidskega kongresa, "literatura kot kulturni spomin", je morda videti modna ali obrabljena. Kot takšno jo je ožigosal **Jonathan Culler** (Cornell) v svojem zvezdniškem nastopu; celo na Slovenskem se zdi zveza "kulturni spomin" skoraj fraza, nekaj, kar je degradiralo v subpublicistično rabo. Kadar pa je kaj v zraku ali se celo zdi že samoumevno, je še toliko bolj potrebno kritične obravnave, domišljene razčlenitve. Nedvomno razodeva naslov prireditve pomembne premike v razvoju primerjalne književnosti in, seveda, v razumevanju literature same. Pod vplivom novega historizma, "kulturnih študij", feminizma, teorije diskurza, psihoanalize, postkolonialnih teorij in drugih poststrukturalističnih smeri namreč tudi komparativistika pojmuje književnost ne več toliko kot avtonomno področje, prežeto skoraj izključno z estetsko-umetniškimi, duhovnimi vrednotami in vsebinami. Razume jo kot govorico, ki je kljub zavesti o njeni specifikosti (fikcijskosti, poetskosti) vpeta v omrežja kulture, družbe, njunih institucij, jezikov, ideologij, bojov za prevlado ali proti njej, napetosti med preteklim in sedanjim, osrednjim in obrobim, uveljavljenim in prepovedanim, dokumentarnim in fiktivnim, javnim in potlačenim. Kongres se je torej že s svojim naslovom posvetil tistim razsežnostim literature, ki skupaj z drugimi izraznimi oblikami (npr. obredi, miti, slovstveno folkloro, arhitekturo, likovno umetnost-

jo, fotografijo, filmom, humanistiko, politiko ali zasebnimi dnevniki in spomini) v teku časa vzpostavljajo in ohranjajo identiteto, dominantno izročilo neke kulture ali družbe, vplivajo na njeno spreminjanje, notranjo monolitnost ali različnost in "zunanjepolitična" razmerja z drugimi skupnostmi oziroma kulturami.

Razpravljanje o spominu se že od Sokrata in Platona skoraj ne more izogniti metaforam, prostorskim (voščena plošča, pisava, gravura, palimpsest, sled, knjiga, knjižnica, panteon) ali časovnim (prebujenje, preblisk).¹ Zato bi bilo celo prenašanje pojmov iz psihologije posameznika na področje skupnostnega (kolektivni spomin, zavest ipd.) nekako upravičeno pred kritikami, kakršne smo slišali tudi na kongresu (**Hendrik Birus, Will van Peer** idr.). Toda pojem kulturnega (kolektivnega) spomina niti ne pomeni nujno metafizičnega poduhovljenja. Odkar ga je v 20. letih vpeljal sociolog Maurice Halbwachs (*Les cadres sociaux de la mémoire*, 1925), meri predvsem na družbene okvire (sheme), ki posamezniku – ta ostaja pravi nosilec spomina – očitno ali prikrito narekujejo, kaj si je od doživetega vredno ali celo nujno zapomniti in kako, v kakšnih smiselni, ideološko-etičnih povezavah, kaj pa se more ali celo mora pozabiti, izbrisati iz posameznikovega spoznavno-vrednostnega in dejavnega razmerja do sveta, do okolja, v katerem živi. Kulturni spomin torej omogoča posameznikovo akulturacijo, vpenjanje njegove identitete v diskurz (vednost, vrednote, ideologeme, fantazme) skupnosti. Naš spomin ne le priključuje *družbeno* okvirjena *osebna* doživetja, ampak vsebuje tudi slike, pojme, teme, ideje, vrednote drugih, izvirajoče iz izročila. Jan Assmann je v zadnjih letih vpeljal razliko med neposredno sporočenim spominom – izkušnje si izmenjujejo sočasni rodovi, tako da se "spominjamo" tudi tistega, kar se je dogajalo pred stoletjem – in "kulturnim spominom" v ožjem pomenu. Ta se razpenja čez veliko daljši čas, saj v zgodovini vedno znova, za druge rodove in razne družbene sloje obuja, revidira in tolmači stare sheme vednosti in izkušnje. Z nenehnim vračanjem "enakega" se torej oblikujejo skupinske (kulturne, družbene) identitete. "Kulturni spomin" se pri tem opira na družbeno organizirane mnemotehnikе, institucije in občila.² Mednje sodi tudi literatura s svojimi ustanovami, od kritike in filologije prek gledališč, revij ali knjižnic do šolstva vseh stopenj.

Takšen uvid v družbeno-kulturno ugnjezenost in vloge literature se je širil zlasti od 80. let naprej. Zajel je semiotiko poznega Jurija Lotmana (npr. njegovo pojmovanje "semiosfere", v kateri se prepleta znakovnost človeka kot kulturnega in naravnega bitja),³ postal ena od podlag za novi historizem, teorijo diskurza, postmarksistično literarno vedo in postkolonialne študije. Upošteva ga tudi ena izmed najnovejših paradigem v literarni vedi, posebej predstavljena v prvi delavnici kongresa (vodil jo je **Steven Tötösy** iz Alberte) – empirična oziroma sistemska teorija književnosti.⁴ Ta neopozitivistična smer pojmuje literaturo kot družbeni podsistem, sestavljen iz besedil, občil, konvencij ter posameznikov in ustanov, ki se ukvarjajo z ustvar-

janjem, razpečevanjem, branjem in obravnavo "literarnih del"; pri tem pa empirično-sistemska metodologija spodbija tradicionalne in kibernetične predstave o spominu kot prostorsko določljivem skladišču podob oziroma pomenov, ki čakajo, da jih prikličemo v zavest. Opira se namreč na spoznanja o razsrediščeni, mnogorazsežni podlagi "duha" v nevronskih mrežah in na epistemologijo radikalnega konstruktivizma. Pomeni oziroma kategorije (s časom vred) so zanjo zgolj konstrukcije organizmov; ti se uravnavajo glede na svoje naravno in družbeno okolje ter ob njem preverjajo ustreznost, uspešnost svojih konstrukcij (npr. spominov, mnenj, pojmovanj, predstav, želj).⁵

Po vsem tem je razumljivo, da so tudi organizatorji 15. mednarodnega kongresa književnih primerjalcev – **Theo D'Haen** (Leiden), Nizozemska podiplomska šola za literarno vedo in odborniki ICLA – hoteli zbrati in zaokrožiti diskusije o literaturi kot kulturnem spominu. V tem polju se namreč skriva več zapletenih vprašanj: Kateri kulturni pojavi se pravzaprav ohranjajo v literaturi, z njeno pomočjo? Kako je lahko književnost po eni strani opora, celo sredstvo za konstruiranje kulturnih (nacionalnih, civilizacijskih, rasnih, razrednih, spolnih) identitet, stalnosti in kontinuitete, po drugi pa subverzivna sila, proizvajalka neprestanih razlik? Ali je mogoče kulturno dediščino, sestavljeno iz vsakdanjega življenjskega okolja, vsakršnih monumentov in dokumentov, enačiti s spominom ali pa je treba v slednjem videti dejavnejše, zainteresirano ali nezavedno krmiljeno vzpostavljanje podobe preteklosti, v katerega se vpletajo osebne in družbene strategije, interpretacijski filtri (zlasti pripovedi), različni cenzurni mehanizmi, ki navajajo k pozabam, potlačitvam, potvorbam in pretvorbam izgubljenega časa? Kako je z razliko med "dokumentom" in "fikcijo" pri pripovednem predstavljanju minulega? Kaj je z "resnico" v spominu in z resnico spomina?

Žal prireditelji kongresa niso poskrbeli, da bi bila takšna vprašanja obdelana strnjeno in reprezentativno na plenarnih predavanjih. Tako smo lahko poslušali **Lindo Hutcheon** (Toronto), kako je, ob duhovitem spletnju osebne anekdotičnosti in znanih podob, v postmoderni odkrivala zlitje dveh nasprotujočih si razmerij do sveta, dveh oblik spomina – nostalgije in ironije; **Salah Stétié** (Pariz) z referatom o geografiji in teologiji potovanja ter **Naser Abu-Zaid** (Leiden), ta se je lotil podobe Zahoda v modernem egiptovskem pripovedništvu, pa sta govorila o tematiki, ki naj bi se po zamisli organizatorjev krovni problematiki spomina podrejala, a je v resnici kar izstopala – o pokolonialnem svetu, medkulturnih odnosih in simbolni reprezentaciji drugosti.

Kljub temu so skoraj vsi referati in sekcije bolj ali manj izdelano in v različnih tematskih, metodoloških kontekstih obravnavali književnost kot spominsko shrambo kulture. S teorijami in metodami preučevanja književnosti kot kulturnega spomina se je posebej ukvarjala delavnica, ki sta jo vodila **Ziva Ben Porat** (Tel Aviv) in **Will van Peer** (Utrecht), oba iz literarnoteoretičnega komiteja AILC. Bila je

najbolj obiskana, morda tudi zaradi **Jonathana Cullerja**; ta je s svojo površno improvizacijo o dekonstrukciji, psihoanalizi in (multi)kulturnem spominu vsekakor razočaral. **Van Peer** je govoril o dveh koncepcijah kulturnega spomina – zgodovini in dediščini; **Vladimir Biti** (Zagreb), po trdem preverjanju nedavno kooptiran v Zvezin literarno-teoretični komite, je z vidikov sistemske teorije, socialne zgodovine literature in zgodovine mentalitet prikazal periodizacijo kot glavno literarnovedno tehniko interpretiranja in členjenja preteklosti ter razkril institucionalne predpostavke, skrito ideologijo zgodovinarja pri graditvi podobe minulega. **Mihaly Szégedy-Maszák** (Budimpešta in Bloomington) je koncepcijo pripovednega časa, bistvenega za oblikovanje kolektivnega spomina in identitet, vpel v kritični pretres strukturalističnih, fenomenološko-eksistencialističnih in hermenevtično-recepcijskih pojmovanj zgodbe in jezika (pri Heideggerju, Wittgensteinu, Genettu, Ricoeuru, Jaussu idr.). **Z. Ben Porat** je jasno, očarljivo in prepričljivo obdelala dialektiko kulturnega spomina, slovečega na konvencionaliziranju reprezentacij s toposi, klišeji, prepričanji, žanri ipd., in potujitve, ključnega pojma ruskih formalistov. Potujitev pomeni enkratno spremembo, osvežitev obrabljenih, avtomatiziranih predstav in oblik. Ben Poratova jo je s spominom vred razlagala v luči sodobnih kognitivnih znanosti kot graditev, razgradnjo in modificiranje miselnih shem.

Strnjeno je bilo razpravljanje o naslovni temi kongresa še v "metodološki" sekciji pod vodstvom **Raymonda Vervlieta** (Gent), posvečeni v tej zvezi vprašanju, kaj je pravzaprav vsebina literarnega spomina, kako in s katerimi metodami – hermenevtičnimi, empirično-sociološkimi, naratološkimi, semiotičnimi – opisati različne oblike, žanre in diskurze zgodovinske reprezentacije, (re)konstruiranja preteklosti, v čem je sorodnost fikcijskega in nefikcijskega pripovedovanja ter kakšne so institucionalne in medijske podlage za recikliranje preteklosti. Po **Martinu Sexlu** (Innsbruck) se znatnega in kulturno-zgodovinsko konstitutivnega dela človeške vednosti in izkušnje z informacijskim, pojmovnim jezikom ne da prenašati iz roda v rod; medij za pridobivanje "implicitne vednosti" (Michael Polanyi), za celovitejše podoživljanje strnjeno, prepleteno doživetih pomenov je ravno (besedna) umetnost. Podobno vlogo ohranjevalke temeljnih človeških eksistencialij skozi zgodovino je literaturi pripisala tudi **Jola Škulj** (Ljubljana), a z drugačno argumentacijo. Izhodišče ji je bila znana Heideggerjeva teza o umetnosti kot prostoru razkrivanja resnice biti. Besedna umetnost je historična ne samo kot eden izmed časovno spremenljivih pojavov, ampak, v globljem pomenu, kot utemeljitev zgodovinskosti posameznikove eksistence, kot medij njenega zapleteno celovitega in obenem odprtega izražanja. Škuljeva je heideggerjevske teze izpeljevala z Ricoeurjevo hermenevtiko in njegovo koncepcijo narativne identitete (pripoved je nujen posrednik, ki oblikuje tako preteklost kot, v razmerju do nje, subjekt in njegovo identiteto), s Spanosovo eksistencialno kritiko ahistorič-

nosti in "znotrajtekstualnosti" pri dekonstrukcionistih in z Bahtinovo dialoškostjo, ki poudarja zgodovinsko neponovljivost, nezaključeno totaliteto in nedeljivost logosfere. Tudi **Monika Schmitz-Emans** (Bochum) se je navezala na sodobne naratološke koncepcije zgodovine kot zgodbe, priljubljene zlasti od spisov Haydena Whita naprej.⁶ tako romanopisci s svojimi fikcijskimi svetovi kot znanstveni zgodovinarji, ki prisegajo na objektivne dokumente, vire in dejstva, so odvisni od ustvarjalne in sintetizacijske moči domišljije, zato bi zgodovinopisje, to povzemanje in tolmačenje množice različnih "zgodb", lahko imeli celo za podsistem literature; književnost se vendarle odlikuje s tem, da sama razgalja in tematizira svojo poetičnost, pripovednost, z vprašanji zgodovine in zgodovinopisja vred (npr. pri Robertu Musilu, Raffaelu Nigru in Umberto Ecu). Književnost je soodgovorna za zgodovinarsko in politično reprezentacijo preteklosti, saj se v njenih *fikcijskih* svetovih oblikujejo vplivni vzorci pripovedovanja o "dejstvih" in modeli zgodovinske "resničnosti". **Bart Keunen** (Gent) in **Christiane Leiteritz** (Bochum) sta v luči osrednje problematike kongresa aktualizirala dve tradicionalni disciplini, ki po upadu formalistično-strukturalističnega ukvarjanja z oblikami, označevalci in oživitvi zanimanja za probleme vsebine, referenc oziroma reprezentacije znova postajata relevantni.⁷ Po Keunenu literarna tematologija, navezana na "kulturne študije", novi historizem, literarno sociologijo in teorijo diskurza, omogoča opis kulturnih predpostavk, vpisanih v teme literarnih del. Po Leiteritzovi se je do tovrstnih podstav književnih del in do njihovih ogrodij za oblikovanje družbenih identitet mogoče dokopati z zgodovino pojmov, sicer preverjeno filozofsko-znanstveno proceduro. Uporabili bi jo lahko tudi pri razčlembah leposlovnega učinkovanja, pri njegovi zgodovinski semantiki.

Implicitna vednost, razkrivanje resnice biti, teme in pojmi sodijo v strukture vsebine literarnega spomina. Vsebinsko zasebnega ali javnega spomina oblikujejo tudi stereotipi, toposi, prispodobе samega spomina (npr. podobje knjižnice, Panteona ali Elizija), ideologemi, sheme, medbesedilne navezave, zvrsti (od pripovedi do lirske *Erinnerung*) in žanri (od dnevnikov in memoarov do kronik in zgodovinskih romanov). Za to, da književnost s svojimi žanri in kot eden izmed medijev sploh postane "repozitorij vrednot visoke kulture" (**Takayuki Yokota-Murakami**, Osaka), poskrbi mnemotehnika, besedilna in institucionalna podlaga v literarno-kulturnem kanonu – "nacionalni" ali "svetovni" književnosti, "zahodni civilizaciji" ipd. Debate o kanonu je v 80. in 90. letih na filozofsko-teoretični ravni spodbudilo postmoderno spodnašanje novoveških pojmovanj o enovitosti, kontinuiteti, evropocentričnem in enolinijskem zgodovinskem razvoju literature, na družbeno-politični ravni pa so jih razvemale prenove "kurikulov" šolske književnosti, nastale pod pritiskom norm politične korektnosti oziroma zaradi množenja kritikov zahodne, kapitalske, meščanske, belske oziroma moške hegemonije, nastopajočih v imenu marginaliziranih, neprivilegiranih skupin in njihovih vrednot (žensk,

proletariata, pripadnikov nezahodnih kultur itn.).⁸ V tovrstne razprave – pri nas v evforiji kurikularnih reform zanje še nismo našli časa – se je vpletel niz referentov na leidenskem kongresu, v metodološki sekciji npr. **Paul Cornea** (Bukarešta), **Ronald Soetaert** in **Guy van Belle** (oba iz Genta). Cornea je na sledi empiričnih metod Escarpita, Van Reesa, Bourdieuja in drugih znanih koncepcij razložil konfliktno, piramidalno strukturo kanona kot korpusa reprezentativnih avtorjev, shranjenega v enciklopedični vednosti občestva, kulture: o "superzvezdniškem" vrhu kanona (Homer, Sofokles, Dante itn.) že dolgo velja skoraj nadzgodovinsko soglasje, izbira drugih nekdanjih, razmeroma pomembnih piscev in promoviranje sodobnih avtorjev pa sta veliko bolj konfliktna, tako da sta vmesno območje in podnožje kanona spremenljiva, začasna, nestrukturirana. Po Cornei sta proti sodobnemu zahodnemu kanonu, krivemu seksizma in evropocentризma, možni dve alternativni – preoblikovanje z zmanjšanjem evroameriškega deleža in z dopolnili iz doslej na obrobje potisnjene književnosti ali konkurenca več "protikanonov". Tudi prispevek gentške dvojice se opira na empirične raziskave, a posvečene šolskemu polju. Razpiranje tradicionalnega (narodnega in evropocentričnega) književnega kanona in rušenje njegovih samoumevnih ideoloških podstav v imenu multikulturalnosti bi po prepričanju **Soetaerta** in **Van Bella** moralo voditi k temeljiti reviziji pouka književnosti. Ali, povedano s simptomatičnim vprašanjem Geralda Graffa: "What should we be teaching – when there is no *we*?"⁹ V novih učnih praksah bi lahko ključno vlogo odigral nov, elektronski medij – nadbesedilo (hipertekst). Z njim bi lahko bolje uzavestili "kontaktna območja" (Marie Louise Pratt), to je družbene prostore stikanja, naletavanja in prežemanja neenakih, močnih in šibkejših kultur (elitne in popularne, besedilne in avdiovizualne, kolonialne in kolonializirane), in pokazali, kako se literarno besedilo umešča v medbesedilno omrežje, se navezuje na različna pisno-kulturna izročila oziroma se z njimi so-oča. Nadbesedilo s svojim vzlanjem raznorodnih vednosti tako ustvarja možnosti za novo, pluralnejšo vrsto kulturnega spomina.

Leidenski kongres je že z imeni sekcij in njihovo tematsko členitvijo poudaril takšno pluralno, večkulturno koncepcijo kulturnega spomina. Beseda je tekla npr. o spominih žensk, Novega sveta, Afrike, Azije, Evrope, Srednje Evrope, Latinske Amerike, različnih regij in Afroameričanov. Po tokijskem in edmontonskem kongresu je Mednarodna zveza za primerjalno književnost torej tudi tokrat izkazala očitno gostoljubje postkolonialni teoriji. Ta se celo programsko izogiba sleherni metodološki enotnosti in zbira različne teoretično-kritične strategije – od bahtinovske dialoščnosti, radikalnih "kulturnih študij", novega historizma, feminizma, psihoanalize, dekonstrukcije, foucaultevske genealogije do (post)althusserjevskega marksizma. Z njimi preučuje kulture (literature, politike, zgodovine itn.) bivših kolonij evropskih imperijev, da bi problematizirala tako samopodobo Zahoda o svojem civilizatoričnem poslanstvu kot njegove umetniške

in akademske reprezentacije Vzhoda (evro-ameriški diskurz "orientalizma") ter da bi razkrila tudi najbolj prikrite vzvode evro-ameriške hegemonije, rasizma in izkoriščanja, kakršni se polaščajo t. i. (post)-kolonialnega subjekta; kot takšni subjekti se prepoznavajo in samo-analizirajo tudi sami teoretiki, po izvoru pogosto iz nezahodnih okoliš. Po Frantz Fanonu (*Black skin, white masks*, 1967), Edwardu Saidu (*Orientalism*, 1978), Gayatri Chakravorty Spivak (*In other worlds*, 1987, *The post-colonial critic*, 1990) in Homiju K. Bhabhaju (*Nation and narration*, 1990, *The location of culture*, 1994) je post-kolonializem dobival tudi širše pomene, vzporedne postmoderni in poststrukturalizmu. Postal je oznaka za stanje duha, v katerem so cenjeni razsrediščenost, marginalnost, hibridizacija in pluralnost, medtem ko so hegemonične totalitete (zgodovina, narod, kultura), z racionalnostjo teorije in njene univerzitetne infrastrukture vred, deležne temeljite kritike in samorefleksije.¹⁰ Svetovna zgodovina, ki povzema in veriži spomine enkratnih, raznolikih kulturnih prostorov, se izkaže za totalizacijsko "kolonialno pripoved" (**Chenxi Tang**, New York) oziroma enosmeren, enočrtan razvoj dominantnih kultur in literatur ob zapoznelosti in eklekticizmu koloniziranih književnosti. Novo, razsrediščeno pojmovanje zgodovinskosti kot pluralizma odprtih, večkulturnih "zgodb", je močno zaznamovalo tudi ta kongres, zlasti sekciji Kolonizator in kolonizirane in Medkulturne raziskave.

Kot je v Leidnu pokazal **D. N. Damrosch**, je bila primerjalna književnost sicer že na začetku, v zadnji četrtini 19. st. zamišljena kot protiutež nacionalizmu oziroma provincializmu v nacionalnih filologijah, čeprav je bilo njeno "svetovljanstvo" donedavna okuženo z imperializmom zahodnega pogleda. Ta je pravzaprav skrit že v konceptiji "svetovne književnosti", na katero se komparativisti vseskozi sklicujejo in jo razvijajo ali pa jo imajo za končni raziskovalni predmet. L. 1827 si je Goethe z njo zamislil mednarodno in medkulturno komunikacijo med pisatelji, kritiki, bralci, prevajalci in književnostmi, ki bi nadgradila, dopolnila "nacionalne literature", vendar pa jih s svojo "univerzalno vednostjo" ne bi zgodovinsko povsem presegla, odpravila (**Hendrik Birus**, München, in **V. A. A. Avetisjan**, Udмурт).

Za tradicionalno primerjalno književnost je bil po besedah **Eduarda F. Coutinha** (Rio de Janeiro) značilen koheziven in eno-umen zgodovinopisni diskurz. Tudi na Slovenskem ga dobro poznamo po raziskavah vplivov, odmevov "velikih" avtorjev in literatur pri "manj pomembnih" kulturah, po predstavah o velikih mednarodnih tokovih s svojimi vedno istimi evropo-amerikanocentričnimi izviri in zapoznelimi, stranskimi pritoki oziroma eklektičnimi, razvodenelimi, šibkejšimi ali nečistimi rokavi. Protagonisti mitologije izvirov so preradi pozabljali, da je sleherno literarno delo medbesedilno izpeljano iz različnih, "domačih" in "tujih" izročil, pa četudi mu je pripisan status vplivnega modela. Kot je z Lotmanom ob primeru estonske književnosti, po svoji velikosti, razvoju in položaju

podobne slovenski, pokazal **Jüri Talvet** (Tartu), se po drugi strani ravno na obrobjih, vmesnih, "mejnih področjih" zgostijo politične, ideološke in kulturne napetosti medkulturnega dialoga, tako da njihove "eksplozije" prav tako lahko sprožajo kvalitativne zgodovinske skoke. Coutinho in **Ersu Ding** (Peking) sta komentirala spremembe komparativistične paradigme od 70. let naprej, njeno odpiranje za spodbude postkolonialističnega prevrednotenja marginalnega, mešanega, hibridnega. Ameriško primerjalno društvo je npr. v *Bernheimer report of the comparative literature at the turn of the century* (1993) – spričo spoznanja o neizbežni ideološkosti primerjalne književnosti kot družbene prakse – predlagalo, naj stroka poseže v aktualne kulturne probleme in širi nove, multikulturne kontekste evro-ameriški perspektivi. Po Dingu je danes, ko grozijo fundamentalizmi (od etničnega čiščenja do trgovinskih vojn), potrebna liberalna primerjalna metodologija, ki ne ustvarja hierarhij med vplivajočim in vplivanim, saj ji gre za nepretrgan proces medsubjektivne dialoškosti. Tudi Coutinho v novejši primerjalni književnosti odkriva takšne lastnosti – govorico, ki pozorno upošteva različnost, je naklonjena obrobnemu gradivu ter se zaveda svoje lastne zgodovinske umeščenosti in etične odgovornosti. Komparativistika se, tudi na tem kongresu, čedalje bolj posveča doslej zanemarjenim, marginalnim literaturam in regijam, od Kanarskih otokov in Pomeranije do Estonije in Slovenije. Coutinho je opozoril tudi na problematiko kulturne heterogenosti oziroma hibridizacije, značilne za Latinsko Ameriko – zadnja leta tako opevana koncepcija multikulturalizma lahko rabi za alibi getoizacije ali segregacije. Postkolonialna teorija pa tudi ni brez nevarnosti, da se sprevrže v nov totalizacijski diskurz.

Da se to lahko zgodi, smo doživeli ob branju spisa sicer odsotnega **Tomislava Longinovića** (Madison) o razpadu Jugoslavije. Postkolonialistični koncepti in delno utemeljena kritika imperializma zahodnih demokracij, stereotipnega, rasističnega podcenjevanja Vzhoda in Juga (Balkana) ter mimikrije zahodnjaštva pri Slovencih so se izkazali za slogovno preobleko, všečno levemu radikalizmu, v katero je avtor odel klišejski politični pamflet na Slovenijo in njeno "evropeizacijo". Longinovičeva pripoved je pred komparativistično publiko falsificirala in simplificirala dejstva, znana le ex-jugoslovanskim "insiderjem", predvsem pa odmisli njihovo specifični politični kontekst in avtorjevo lastno pozicijo: kako je mogel obsojati Slovence za to, da so se navezovali na "evropocentrične" koncepte demokracije in v navezi z nemškim gospodarsko-kulturnim hegemonizmom razrušili Jugoslavijo, ko pa je šlo pri tem za strategijo odpora proti neototalitarističnim procesom v Srbiji – konec koncev si je tudi Longinović sam osebno ustvaril prostost in življenjske možnosti na Zahodu. Sicer pa je v polemiko, ki sem jo sprožil, posegel s trezno zgodovinsko primerjavo tudi **Milan V. Dimić** (Alberta): dilema med avtohtonizmom in evropeizmom, v kateri je bilo implicirano vprašanje demokracije, je (bila) znana tudi drugim slovanskim narodom, zlasti Srbom in Rusom.

Kolonializem je torej koncepcija, ki ne zadeva samo "eksotičnih" kultur, vzvodov imperialnega reprezentiranja in podrejanja kulturne drugačnosti ter raznorodnih postkolonialnih načinov odpora takšni situaciji oziroma dediščini (od karnevalizacije in parodiranja zahodnega kanona v Rushdiejevih romanih do ustvarjanja svojega lastnega orientalizma v novem kitajskem filmu). Vplesti jo je mogoče tudi v razlago nam najbližjih področij, celo našega lastnega.¹¹ Tako je Steven Tötösy Srednjo oziroma Vzhodno Evropo opredelil kot območje "vmesne periferosti", izpostavljeno literarno-kulturnim, družbenopolitičnim in gospodarskim vplivom dveh središč prevlade – Zahodne Evrope in Sovjetske zveze. S sklicevanjem na Tötösyjev članek je **Roumiana Deltcheva** (Alberta) razlagala postkomunistični položaj v tem območju kot postkolonialen. Sicer pa je bila problematiki Srednje Evrope posvečena ena izmed delavnic kongresa. Na njej so se predstavili sodelavci Zvezinega projekta *A comparative history of the literatures of East central Europe: Cultural junctures and disjunctures in the 19th and 20th centuries*. Vodijo ga Marcel Cornis-Pope, Wladimir Kryszinski, John Neubauer, Mihai Spăresu in Margaret Higonnet, k njemu pa so iz Slovenije povabili **Svetlano Slapšak**. Izraz "Vzhodna srednja Evropa" s svojim mešanjem političnih in kulturnozgodovinskih kriterijev ter zunanjega pogleda in notranjega samoopisa že kaže na problematičnost opredeljevanja tega področja – slovenskim adeptom srednjeevropskega bi bilo namreč težko razložiti, da vanj pripravljanci projekta niso v celoti vključili, recimo, tudi nemškojezične književnosti na osi Berlin – Dunaj, po drugi strani pa so med kulturna žarišča tega prostora pritegnili Carigrad. Gotovo velja nietzschejevska trditev **Calina-Andreia Mihailescuja** (Western Ontario), da (Vzhodna) Srednja Evropa ne more imeti definicije, ima pa zgodovino; po Mihailescuju so jo kulturnopolitično definirali od zunaj, ob zgodovinskih delitvah velikih interesnih sfer, vsebina pojma pa se je napajala že od predvojnega Krleževega *Banketa v Blitvi* tudi iz intuitivnih, metaforičnih samoopisov v literarnih delih in esejistiki tega področja (npr. poudarjanje zgodovinske zle sreče, obrobnosti, mešanja tokov, samorefleksivnosti). **Wladimir Kryszinski** (Montreal) je skušal določiti izhodišča za komparativistični razlagalni jezik, ki bi se prilagodil tako novim tokovom postkolonializma, "etničnih študij" in feminizma – ti pa vsi izražajo skepso do slehernih skupnih imenovalcev (kakršen je tudi "Srednja Evropa") – kot izrazito polivalentnemu in problematičnemu pojmu srednjeevropskega. V njem se geografske, zgodovinsko-politične, religijsko-kulturne določnice prepletajo s posebnostmi literarnoumetniškega diskurza in poskusi esejističnega evidentiranja razpoznavnih vrednot. Poleg tega je vmešan v politično obarvane polemike med apologeti in kritiki. Po Kryszinskem so srednjeevropske literature specifične, ker se sklicujejo in navezujejo na splošnoevropska izročila, a jih vpenjajo v svoj lastni dialekt. Zanj so značilni filozofska, rapsodična in meditativna poezija, katastrofizem, humor in ironija,

eksistencialni diskurz, roman kot metadiskurz romana, kulturni spomin, zaznamovan z barokom, bidermajerjem, prvenstvom glasbe, di-stopijo ter izkušnjo o pošastnosti zgodovine in njenih totalitarizmov.

Projekt primerjalne zgodovine vzhodno-srednjeevropskih literatur je zasnovan tijsko in nekonvencionalno, nekoliko bahtinovsko in karnevalizacijsko, izogiba se sleherni poenotujoči "kolonialni pripovedi": sodelavci bodo obdelali pomembna "časovna vozlišča", ki so povezovala zgodovinska dogajanja na tem področju (od francoske revolucije do perestrojke), topografijo literarnih kultur (z urbani središči, podeželskimi regijami, medkulturnimi stišči in utopičnimi projekcijami, diasporo), institucionalne in organizacijske podlage literarnega življenja (tako oficialnega kot opozicijskega), ne nazadnje pa še "figuralna vozlišča", se pravi značilne like pesnikov, reprezentacije etničnih skupin, zlasti tujih in manjšinskih, upodabljanje travmatičnih dogodkov, vplive bajk, mitov in folklore, napetosti med kozmopolitstvom in nacionalizmom itn. Upajmo, da bo v teh okvirih tudi slovensko gradivo obravnavano brez predsodkov in dovolj temeljito, čeprav k projektu poleg Slapšakove niso vabili še drugih izvedencev iz Slovenije.

Po postmodernih teorijah nacije kot naracije (H. K. Bhabha) ali "imaginirane skupnosti" (Benedict Anderson, *Imagined communities: Reflections on the origin and spread of nationalism*, 1983, 1990) se je v primerjalni književnosti spremenilo pojmovanje kulturne in nacionalne identitete, teh rezultat in gibal kulturnega spomina. Nacionalna/kulturna identiteta ne velja več za nekaj temeljnega, bistvenostnega, ampak za konstrukcijo, odprto neprestanemu prepraševanju in prenavljanju. S teh izhodišč je potekalo razpravljanje v sekciji "graditev naroda". Njenemu voditelju, **Rienu T. Segersu** (Groningen), je kultura "kolektivno programiranje duha", konstrukt, ki je nastal na križišču manipulativnega prisvajanja in zgodbenega strukturiranja preteklosti, tujih podob o "nas" ter "naših" predstav o sebi in drugih. Po Segersu narod in njegova država nista samo proizvod preživelega nacionalizma. Tudi po sedanjih trenjih med procesi nacionalizacije (pokolonialnega in poblokovskega nastajanja novih nacionalnih držav) in globalizacije (mednarodnega in medcelinskega združevanja) bo nacionalna država ostala okvir za zagotavljanje človekovih pravic. Segersov racionalistični nacionalizem izvira iz izkušnje zahodnoevropskih povezovanj. Bolj črnoglede perspektive so nakazali referenti, ki so v deželah postkomunizma beležili tako demitizacijo, marginalizacijo pisateljev, nekdanjih oporečnikov in komercializacijo literarne produkcije kot porast populističnih nacionalizmov in njihovih mitologij v retrogradnih literarnih obrazcih, ki marsikje spominjajo na socrealizem. Tako je **Mihály Szégedy-Maszák** opozoril na oživljene in razplamtele spopade med "urbanisti" in "populisti", "univerzalisti" in "lokalisti", "nacionalisti" in "multikulturalisti"; po padcu železne zaveso so na Madžarskem zajeli tudi šolstvo, literarno vedo in prevajalstvo.

V sekciji Graditev naroda se je izkazalo, da pri nas teoretsko fetišizirana "slovenski kulturni sindrom" oziroma "prešernovska struktura" nista slovenska posebnost oziroma "zavrtost". Ne samo pri manjših ali politično dolgo podrejenih narodih, kakršni so Estonci, južni Slovani, Čehi ali Poljaki, ali pri velikih zgodovinskih nacijah, ki so se razumevale kot zapoznele (Italijani in Nemci), ampak celo pri predindustrijskih, tradicionalnih nacionalnih državah (Franciji) je bila literatura – najbolj v obdobju romantike – bolj ali manj narodotvorna. S svojim kultiviranjem in standardiziranjem enotnega knjižnega jezika, s fikcijskimi zgodbami, folklorističnim, mitografskim ali psevdohistoriografskim ustvarjanjem skupne, kontinuirane bližnje in daljne preteklosti, "odkrivanjem" prastarih izvorov je književnost spominsko shranjevala in proizvajala kulturne vzorce, ki so oblikovali in potrjevali narodno identiteto, upravičevali obstoj nacionalne države ali aspiracije po njej. Pri tem se je estetska govorica do nespoznavnosti prepletla z diskurzom ustanov, posvečenih obdelavi književnosti – zlasti univerzitetne filologije in šolstva, a tudi nacionalnega gledališča. Te reči sta bleščeče osvetlila **Jeep T. Leerksen** (Amsterdam) in **Robert Olsen**. Prvi je tipološko-primerjalno analiziral filološke rekuperacije "narodne epike", voljo po navezovanju modernega, umetnega leposlovja na folklorna izročila in po retrospektivnem ustvarjanju kontinuitet. Pri filološkem iskanju, izdajanju in funkcionalizaciji domnevno izvornih, utemeljitvenih besedilnih korpusov "narodnega slovstva" (*Kalevala*, *Mabinogion*, *Barzaz Breizh*, *Hildebrandslied*, *Kraljedvorski rokopis*) se je strokovnjaška pedantnost pogosto mešala z mistifikacijami in literarno ustvarjalnostjo. Na začetku so bili filologi motivirani bolj z "odkrivanjem" rodovno-rasnih podlag njihovih sodobnih literatur (njihovega germanstva, slovanstva ipd.), zato je zanimivo, da so prve izdaje omenjenih "narodnih epov" nastajale zvečine zunaj meja nacionalnih držav, ki so si jih pozneje prisvojile. Olsenov prispevek se je posvečal modernizaciji univerzitetnega študija v 18. in 19. st. in ustanavljanju oddelkov za moderno književnost, ki so odločilno vplivali na nacionaliziranje kulture ter se upirali tako gospodarsko-kapitalskim silnicam internacionalizma kot "larpurlartističnemu" esteticizmu avtonomiziranega leposlovja. Proces graditve nacionalnega literarnega kanona je dajal prednost pisanju in objavljanju tistih literarnih del, ki so skušala najti vmesno pot med, na eni strani, imitacijo "klasikov" oziroma vpisom v visoko kulturo in, na drugi strani, poenačevanjem z ljudskim, popularnejšim glasom "naroda". Zato so se zelo priljubile zbirke umetnih balad (Goetheja, Schillerja, Coleridgea, Wordswortha idr.), ki so potrjevale ideološko obzorje meščanskega srednjega sloja, v katerem sta se zlila nacionalizem in individualizem.

V takšnih miselnih okvirih sta se gibala tudi oba slovenska pripevka v omenjeni sekciji. **Darko Dolinar** (Ljubljana) je orisal zgodovinsko-socialne razloge za to, da se je, podobno kot pri drugih

manjših oziroma "novih" evropskih narodih, moderna nacionalna zavest Slovencev na prehodu iz 18. v 19. st. oblikovala predvsem na duhovnih področjih – v književnosti z izpostavljeno narodnouveljavitveno vlogo, a tudi v publicistiki, kritiki, humanistiki in filologiji. Zato je nacionalna ideologija postala temeljna sestavina literarne vede. Naivno nacionalistično, psevdoznanstveno in poljudno literarnozgodovinsko spisje se je proti koncu 19. st. z uveljavljanjem univerzitetne slovanske filologije (v njenih okvirih tudi slovenistične literarne vede) na avstrijskih oziroma avstro-ogrskih univerzah uneslo, vendar pa nacionalna ideologija iz literarne vede ni izginila. K širjenju mednarodnih literarnovednih standardov sta med obema vojnama še odločilneje prispevali ustanovitev ljubljanske slavistike in stolice za primerjalno književnost. Porast kritične obravnave nacionalne ideologije v literaturi in humanistiki je bil značilen za 60. in 70. leta. Ob razpadanju Jugoslavije je nacionalna komponenta, ki se je marsikomu zdela že preživela, ponovno pridobila veljavo, vendar pa literarna veda ni več poglavitno torišče v razpravljanju o njej. **Marko Juvan** (Ljubljana) je razlagal proces nacionaliziranja književnosti, tj. graditev narodnega literarnega kanona v slovenskem pesništvu med razsvetljenstvom in postromantiko. Utopično načrtovanje in oblikovanje "sloveniziranega" literarnega sistema se je prepletalo z uveljavljanjem enotnega slovenskega knjižnega jezika. Raba podob Parnasa in Elizija, teh stalnih mest v evropskem kulturnem spominu, je bila ena izmed samoregulacijskih strategij, s katerimi so književniki na Slovenskem zaznamovali razločevanje svojega diskurza od normativne antične "klasike" – od nje pa so si s klasicizmom, utopičnimi ali parodičnimi vizijami slovenske klasike in podomačevalnim travestiranjem tudi prisvajali "kulturni kapital" (John Guillory) – in tekmovalno primerjanje z drugimi modernimi nacionalnimi literaturami oziroma vključevanje v kanon "svetovne književnosti".

Za nove usmeritve v primerjalni književnosti, ki so dajale pečat leidenskemu kongresu, sta značilna etični angažma in teoretično premišljeno poseganje v aktualne kulturno-politične probleme in razprave, npr. v družbeno vlogo literarnovedne stroke in univerze, prenove šolske književnosti, njenih ciljev in metod, prikrite oblike rasizma in seksizma, kulturna ozadja bližnjevzhodne krize ali priključitve Hong Konga h Kitajski, razloge za vojno v Bosni in za postkomunistično psihopatologijo, v aporije politične korektnosti. Za kaj takega je potrebno premagati skušnjave spoznavno-etičnega relativizma in postmodernističnega, dekonstrukcijskega pragmatizma, denimo tako kot slovenska rojakinja **Mary Grabar** (Athens, Georgia); ta se je v imenu popperjevskega kritičnega racionalizma spoprijela s pojmovanjem, da je sleherna racionalnost izraz hegemonizma in da jezik ni drugega kot sredstvo za doseganje takšnih ali drugačnih ciljev in učinkov ("hermenevtika propagande"). Eksplicitno etična pa je bila na kongresu tema "vest človeštva" v sekciji, ki jo je vodila

Elrud Ibsch (Amsterdam) in na kateri bi Slovenci nedvomno imeli kaj povedati. Mehanizmi kulturnega spomina se morajo spopadati tudi z neznosnimi, travmatičnimi doživetji, ki jih je proizvajala zgodovina množičnega, totalitarnega nasilja – od stalinskih gulagov, nacifašističnega holokavsta in taborišč smrti, kitajske kulturne revolucije, povojnih komunističnih političnih procesov, pobojev in nasilne sovjetizacije, do argentinskih množičnih izginotij in etničnega čiščenja v razpadli Jugoslaviji. Literatura, kakršno je npr. o argentinski diktaturi pisala v 80. letih Vlady Kocianchich, je po eni strani govorica, ki še edina zmore prikazati tisto, kar je neizrekljivo in neznosno – bodisi tako, da se zateka k dokumentarnosti, avtobiografizmu, bodisi tako, da neizrazljivo evocira z metaforiko, simboli, grotesknimi izmišljijami, humorjem in ironijo. Po drugi strani pa tudi leposlovje, kadar je politično zlorabljeno ali brano, ni brez krivde za takšno nasilje. **George L. Scheper** (Baltimore) je npr. zagovarjal drzno tezo, da je mogoče že v Njegoševem *Gorskem vijencu* najti recept za etnično čiščenje.

Vse oblike identitete, tudi spolne, so učinki zapletenih procesov psihosocialnega umeščanja v kulturno produkcijo, med drugim v označevalne strukture, zasebne in javne pomene, ki jih ustvarjajo in obnavljajo literarna besedila. Takšna je misel **Renée C. Hoogland** (Amsterdam) iz sekcije Spomini spola; vodila jo je njena rojakinja **Helga Geyer**. Pisanje in branje književnosti torej oblikuje, predstavlja in preoblikuje predstave o ženskah in moških, o njihovem položaju in vlogi. Na sekciji so razpravljali o konstrukcijah spola v različnih kulturnih okoljih in tradicijah, o specifikah ženskega jezika in njihovih resničnostih, o ženskih literarnih pogledih na zgodovino, o homoerotizmu, sožitju feministične in maskulinistične kritike patriarhata, postkolonialnem ženskem subjektu in literarnem upodabljanju seksualnosti.

Da so literarni žanri – "sveta" besedila, miti, bajke, pravljice, pripovedke, utopije, anekdote, potopisi, zgodovinska epika in romani, lirika, zgodovinska in meščanska drama, dnevniki, spomini, avtobiografije, pastiši, otroško-mladinska književnost itn. – "shrambe kulturnega spomina", je bilo izhodišče sekcije pod vodstvom **Hendrika van Gorpa** (Leuven). Potrdila ga je mdr. tudi primerjalna raziskava šolskih spisov spod peres otrok iz različnih držav in celin, ki jo je opravila **Milena Blažić** (Ljubljana). Celo v njih je kljub razmeroma sorodni "otroški perspektivi" mogoče odkriti razlike v kulturnih prvinah, ki sooblikujejo narodno in družbeno identiteto, sledi različnih družbeno-političnih dogodkov in religioznih predstav, nihanja med dokumentarnostjo in subjektivnim dojemanjem; takšna spoznanja je vsekakor treba upoštevati pri vgrajevanju multikulturnih vidikov v izobraževalne programe. Žanrom posvečena sekcija je pomembno dopolnila krovnno temo o kulturnem spominu. Novi žanri namreč nastajajo kot poskusi odgovorov na ključna družbeno-kulturna vprašanja časa in prostora, v nadaljnjem razvoju pa to svojo

dialogsko vpetost v zgodovinsko situacijo (kulturo, družbo) spominsko ohranjajo in soočajo s spremenjenimi obzorji bralcev, kritikov in piscev. Takšno oblikovanje kulturnega spomina v žanru in žanra v kulturnem spominu je pokazal npr. prispevek **Matiasa Martíneza** (München) o "poeziji narave". V drugi polovici 18. st. so esteti, poetologi, pesniki in bralci začeli gledati na liriko kot na samostojno zvrst. Predstave o njej je pomagal oblikovati Herder z vplivnim pojmom *Naturpoesie*: lirika naj bi ohranjala izgubljene kvalitete preteklosti, vendar ne toliko s pripovednim mimetiziranjem starih zgodb, ampak tako, da bralcu sporoča minula razpoloženja, občutja, drže, stališča in da v dobi, ko prvič pridobi avtoriteto pojem avtorja, ustvarja vtis, kot da je sama sad izročila "ljudskega duha". "Poezija narave" (antologije tega žanra so ustvarili Percy, Herder, Tieck, Arnim in Brentano) se Martínezovi hermenevtični in sociokulturni analizi izkaže za moderno literaturo, ki imitira predmodernost pred obličjem moderne družbe.

Leidenskemu komparativističnemu kongresu *Literatura kot kulturni spomin* je torej uspelo obdelati dobršen del problemov, povezanih s tem, kako pisanje, branje in obravnavanje literature, umeščeno v specifične družbenozgodovinske okoliščine in v dialog z drugimi mediji in oblikami komuniciranja, prispeva h graditvi, (pre)oblikovanju, prežemanju in izmenjavi kulturnih identitet. Pokazal je, da se stroka vedno bolj zaveda etične in družbene odgovornosti svojega diskurza in da jo skrbi tudi "prava raba", širša relevantnost v njej nakopičenega znanja – posegi v razdiranje rasnih, kulturno-ideoloških, razrednih ali nacionalnih predsodkov in vasezagledanosti ter krepitev medkulturnega dialoga, razumevanja različnosti, ravnanja z njo. Zato komparativistika danes v glavnem kritično obravnava svojo nekdanjo arhetipsko hierarhijo med dominantnim (evro-ameriškim) modelom in obrobni, zapoznelim, šibkejšim, izpeljanim vplivanjem. Primerjalna književnost se bolj kot kdaj prej odpira "majhnim", "obrobni" književnostim, kulturam. V kontekstu tega nagovora je treba prepoznati tudi odgovornost slovenskih komparativistov. Prav v zadnjih letih so nastale razmeroma ugodne možnosti, da slovenska primerjalna književnost v mednarodno strokovno komunikacijo čimbolj dejavno poseže s predstavljanjem slovenske literature, uveljavljanjem dognanj in koncepcij slovenske literarne vede. Seveda s tem ne mislim na naivno, propagandno-informativno "promocijo Slovenije", ampak na to, da poskrbimo, da bodo odslej v sodobnem literarnovednem razpravljanju in metodologiji slovenski avtorji pogostejše referenca, kadar bo beseda tekla o književnosti Srednje Evrope, Evrope *tout court*, o orientalizmu, Balkanu, slovanskih književnostih, obrobnosti, fenomenologiji, hermenevtiki, teoriji romana ali nacije, metafikciji, modernizmu in postmodernizmu, historizmu, medbese-dilnosti itn. Današnji izziv Goethejeve "svetovne književnosti" namreč ni več toliko v tem, ali je kaj od "sveta" na zalogi tudi v samozadostni "domači" kulturni shrampi, ampak bolj v konceptu udeležbe

v aktivnem, vzajemnem in policentričnem mednarodnem in medkulturnem komuniciranju med literarnimi deli, pisatelji, esteti, kritiki, literarnimi teoretiki in zgodovinarji, prevajalci in bralci.

OPOMBE

¹ A. Assmann, *Zur Metaphorik der Erinnerung*, Mnemosyne: Formen und Funktionen der kulturellen Erinnerung, ur. A. Assmann in D. Harth, Frankfurt na Majni: Fischer, 1991, 13–35.

² J. Assmann, *Die Katastrophe des Vergessens: Das Deuteronomium als Paradigma kultureller Mnemotechnik*, Mnemosyne, 337–355. J. Assmann, *Kollektives Gedächtnis und kulturelle Identität*, Kultur und Gedächtnis, ur. J. Assmann in T. Hölscher, Frankfurt na Majni: Suhrkamp, 1988, 9–19. R. Lachmann, *Gedächtnis und Literatur: Intertextualität in der russischen Moderne*, Frankfurt na Majni: Suhrkamp, 1990, 13–50, 509–522.

³ J. M. Lotman, *Universe of the mind: A semiotic theory of culture*, prev. A. Shukman, uvod U. Eco, Bloomington, Indianapolis: Indiana univ. press, 1990.

⁴ S. Tötösy de Zepetnek, *Systemic Approaches to Literature – An Introduction with Selected Bibliographies*, Canadian Review of Comparative Literature 39/1992, št. 1–2, 21–42.

⁵ S. J. Schmidt, *Gedächtnis – Erzählen – Identität*, Mnemosyne, 378–397.

⁶ O. Luthar (ur.), *Vsi Tukididovi može: Sodobne teorije zgodovinopisja*, Ljubljana: KRT, 1990. O. Luthar, *Med kronologijo in fikcijo: Strategije historičnega mišljenja*, Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče, 1993.

⁷ F. Trommler (ur.), *Thematics reconsidered: Essays in honor of Horst S. Daemmrich*, Amsterdam, Atlanta: Rodopi, 1995. C. Bremond, J. Landy in T. Pavel (ur.), *Thematics: New approaches*, New York: State university of New York press, 1995.

⁸ J. Guillory, *Cultural capital: The problem of literary canon formation*, Chicago, London: Univ. of Chicago press, 1993. J. Gorak, *The making of the modern canon: Genesis and crisis of a literary idea*, Athlone, London, Atlantic Highlands, NJ, 1991.

⁹ "Kaj naj poučujemo – ko pa ni nobenega mi več?"

¹⁰ Prim. B. Ashcroft, G. Griffiths, H. Tiffin, *The empire writes back: Theory and practice in post-colonial literatures*, London, New York: Routledge, 1989, 1–13, 155–197.

¹¹ Ashcroft, Griffiths in Tiffinova v kontekstu postkolonializma omenjajo "slovanske nacionalizme" 19. st. kot eno najzgodnejših problematizacij dotlej veljavnega modela evropske kulture in označevalcev Drugega. *The empire writes back*, 157.